

УДК 658.14(075.8)

Хромушина Л. А.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,**Сумський національний аграрний університет*

САНАЦІЯ БАЛАНСУ ЯК МЕТОД АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

У даній статті розглядаються теоретичні та методологічні аспекти санації балансу в процесі антикризового фінансового менеджменту; узагальнено напрями та визначено особливості санації активів та пасивів балансу підприємства, що перебуває у кризовому стані.

Ключові слова: баланс, санація, кризовий стан, підприємство.

Постановка проблеми. У тому випадку, коли діяльність підприємства характеризується збитковістю, втратою ліквідності та платоспроможності, зростанням заборгованості, втратою фінансової незалежності та стійкості та, в решті-решт, нездатністю відповідати за своїми зобов'язаннями, єдиним шляхом виходу з кризи та унеможливлення банкрутства є запровадження антикризового управління та здійснення комплексу санаційних заходів. Серед такого комплексу заходи фінансово-економічного характеру, до яких відноситься і санація балансу, є визначальними, тому що саме їх ефективне проведення забезпечить фінансування подальших потреб санації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методологічних аспектів фінансової санації та санації балансу, зокрема, присвячено значну кількість праць вчених, серед яких: Благодетелева-Вовк С. Л., Віблій П. І., Карпунь І. Н., Колісник М. К., Ільчук П. Г., Швиданенко Г. О. та багато інших.

Разом з цим, окремі питання щодо особливостей застосування напрямів реструктуризації активів та пасивів балансу є недостатньо дослідженими.

Формування цілей статті. Метою статті є узагальнення теоретичних та методологічних аспектів санації балансу та виявлення особливостей санації активів і пасивів балансу.

Для проведення дослідження поставлені такі завдання:

1) розглянути економічний зміст санації балансу;

- 2) узагальнити напрями санації балансу;
- 3) з'ясувати особливості санації активів і пасивів балансу.

Виклад основного матеріалу. Санаційні заходи для підприємств, що знаходяться у фінансовій кризі, розпочинаються із заходів фінансово-економічного спрямування з метою пошуку та мобілізації джерел фінансування санаційних заходів виробничо-технічного, організаційно-правового та соціального характеру. Серед відомих методів фінансової санації підприємств, спрямованих на подолання їх збитковості, відновлення ліквідності та платоспроможності чільне місце займає санація балансу. Санація балансу за своєю суттю є формальним покриттям відбитих у балансі збитків, що є невід'ємною передумовою залучення необхідних коштів та одержання санаційних кредитів [7, с. 133].

В умовах незадовільної структури балансу та наявності непокритих збитків для підприємства важливо провести санацію балансу на основі мобілізації різних джерел покриття збитків. Науковці розглядають санацію балансу як перший етап реалізації антикризової програми (плану санації), який дозволяє у короткий час стабілізувати стан господарських засобів, капіталу та зобов'язань та розпочати процес оздоровлення [3, с. 257].

За економічним змістом санація балансу – це оптимізація структури, кількісних та якісних параметрів статей розділів активу і пасиву балансу для формування умов залучення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування на кризових підприємствах. На меті при цьому ставиться досягнення задовільного співвідношення величини та структури активів і пасивів підприємства, що перебуває у фінансовій кризі.

Завданнями санації балансу є: збільшення інвестиційної привабливості підприємства; покращення ставлення кредиторів; мобілізація додаткових внутрішніх резервів для подальшого розвитку.

Санацію балансу доцільно розпочинати з пошуку відкритих та прихованих резервів з метою їх подальшого спрямування на оптимізацію балансу та на цій основі формування «оновленого» балансу.

Баланс після санації, на думку дослідників, повинен відповідати певним критеріям, зокрема, має бути сформовано достатній обсяг засобів для потреб господарської діяльності та резерв високоліквідних активів; показники платоспроможності та фінансової стійкості мають відповідати нормативним значенням; показники ліквідності також мають бути задовільними [9, с. 34].

Санація активів балансу може здійснюватися за такими напрямками:

1. Мобілізація прихованих резервів. Приховані резерви – це частина капіталу підприємства, не відображена в його балансі. Розмір прихованих резервів визначається як різниця між балансовою вартістю окремих майнових об'єктів підприємства та їх реальною (вищою) вартістю. Приховані резерви можливо мобілізувати за рахунок реалізації окремих об'єктів основних та оборотних засобів, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва та реалізації продукції (будівлі й споруди невикористаного призначення, корпоративні права інших підприємств, боргові цінні папери, нематеріальні активи, понаднормові запаси сировини й матеріалів тощо). Також доцільною буде індексація балансової вартості майнових об'єктів, які неможливо реалізувати без порушення нормального виробничого циклу (цей метод реструктуризації активів не пов'язаний із реальним підвищенням платоспроможності, проте може безпосередньо поліпшити кредитоспроможність підприємства). У разі індексації основних фондів змінюється структура пасивів: збільшується стаття «Статутний капітал» або «Додатковий капітал».

2. Надання майна, яке не використовується у виробничому процесі, в оренду та використання зворотного лізингу. Використання зворотного лізингу передбачає продаж основних засобів з одночасним зворотним їх отриманням в оперативний або фінансовий лізинг. Наприклад, збиткове підприємство продає лізинговій компанії будівлю з одночасним укладанням договору про лізинг.

3. Оптимізація структури розміщення оборотного капіталу: зменшення частки низьколіквідних оборотних засобів, запасів сировини та матеріалів, незавершеного виробництва тощо. Адже надлишкові сировинні запаси зумовлюють не лише зниження ліквідності підприємства, а й потребують додаткових витрат на утримання складських приміщень та матеріальне забезпечення персоналу. Також через тривале зберігання надлишків запасів може бути втрачено їх якісні властивості, як наслідок – відбудеться знецінення запасів.

4. Продаж окремих низькорентабельних структурних підрозділів та об'єктів основних фондів. За рахунок цієї операції підприємство може отримати інвестиційні ресурси для репрофілювання виробництва на більш прибуткові види діяльності.

5. Реструктуризація дебіторської заборгованості (факторинг, форфейтинг, дисконт векселів, примусове стягнення). На нашу думку, даний напрям заслуговує більшої уваги з позиції практичного застосування підприємствами, які мають великі

розміри дебіторської заборгованості, особливо, коли дебіторська заборгованість може перейти у ранг простроченої. Загальновідомо, що наявність у підприємства простроченої дебіторської заборгованості призводить до невиконання зобов'язань перед кредиторами, як наслідок, підприємство стає «технічним» банкрутом. Розглянемо детальніше особливості застосування вищезазначених способів реструктуризації дебіторської заборгованості.

Послуга факторингу в Україні доволі таки молода. Зародження та формування українського ринку факторингу припадає на 2001 р. (першим банком, що розпочав надавати послуги з факторингових операцій, був АКБ «Укрсоцбанк») [4].

Поняття та предмет договору факторингу чітко визначені в Цивільному і Господарському Кодексах. Згідно ст. 1077 Цивільного Кодексу договір факторингу – це договір, згідно якого одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [8].

Відповідно до ст. 350 Господарського Кодексу факторинг – це придбання банком права вимоги в грошовій формі з поставки товарів або надання послуг з прийняттям ризику виконання такої вимоги та прийом платежів [5].

Таким чином, факторинг – це операція продажу наявної дебіторської заборгованості факторинговій компанії або банку. Крім того, факторингові операції є різновидом фінансового посередництва на грошовому ринку.

Факторингова операція передбачає, що після поставки товару (надання послуг) продавець негайно отримує в формі авансу значну частину від суми дебіторської заборгованості (до 95%), не чекаючи платежу від покупця. Фінансування автоматично збільшується в залежності від росту продажів. Разом з цим активізується управління дебіторською заборгованістю, яке передбачає:

- контроль за своєчасною оплатою поставок покупцями;
- прогнозування строків інкасації і спеціальні процедури нагадувань при затримці платежів;
- регулярні, детальні і зручні звіти про стан дебіторської заборгованості;
- механізм роботи щодо повернення боргових зобов'язань дебіторів (як досудові дії так і судові стягнення) тощо [4].

При цьому покриття ризиків охоплює ризики, пов'язані як із загальною діяльністю підприємства, так і з поставкою товарів з відтермінуванням платежу, а також неотримання платежу від покупця в строк.

Факторинг має переваги для продавця, серед них:

– можливість значного збільшення обсягів поставок і ринкової долі, а відповідно і отриманого прибутку;

– можливість планування фінансових ресурсів продавця без врахування платіжної дисципліни покупців;

– покращення ділового іміджу, платоспроможності та ділової активності завдяки можливості здійснювати своєчасні розрахунки зі своїми кредиторами та ін.

Розвиток факторингових операцій на сьогодні у вітчизняних умовах дещо обмежується через прийняту практику проведення торговельних операцій, які характеризуються, як правило, передоплатою та відсутністю комерційного кредитування.

Форфейтинг представляє собою кредитування зовнішньоекономічних операцій у формі викупу у експортера векселів та інших боргових вимог. Продавцем вимог є підприємство, яке виконало контракт. Форфейтинг є юридично найпоширенішим засобом рефінансування комерційного кредиту та його трансформації у банківський. Переваги його, пов'язані, у першу чергу, із явним перенесенням валютних, комерційних, політичних, переказних та інших видів ризику на форфейтора (банк або спеціалізовану компанію), що робить форфейтування найкращим видом кредиту для продавця. Основним недоліком форфейтингу є його вартість – це досить дорогий вид банківських послуг, що пояснюється ризикованістю цієї операції для форфейтора. У практиці діяльності вітчизняних підприємств-експортерів і банків форфейтинг тільки починає запроваджуватися, а тому деякі питання правового забезпечення ще недостатньо врегульовані. Зокрема, специфікою форфейтингу є неоднозначний його характер. Це – кредитно-вексельна угода, пов'язана з розрахунками в іноземній валюті [1, с. 252-253].

Дисконт (або врахування) векселів є формою кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу зі знижкою (дисконтом) з метою одержання прибутку від погашення векселя у повному розмірі. Як показує сучасна світова практика, врахування векселів є засобом перетворення торгового (комерційного) кредиту з відтермінуванням платежу в банківський кредит у

грошовій формі [2]. У разі нестачі грошових коштів підприємства можуть звертатися до банків і отримати грошові кошти через врахування векселів.

У межах заходів щодо рефінансування дебіторської заборгованості проводиться комплекс процедур з примусового стягнення заборгованості, у тому числі зверненням із позовом до господарського суду.

У ході санації активів відбуваються зміни у їх структурі та параметрах, що зумовлює необхідність проведення відповідних змін і у пасивах. Санація пасивів передбачає їх приведення у відповідність до реального стану активів і створення можливостей для залучення коштів для подальшого оздоровлення підприємства. Санація пасивів охоплює санацію власного капіталу підприємства та його боргових зобов'язань.

Санація власного капіталу, перш за все, здійснюється у вигляді формального покриття збитків або «чистої» санації. «Чиста санація» може здійснюватися за рахунок як резервного фонду, так і цільового фінансування, тобто шляхом надання власниками та/або потенційними інвесторами коштів на покриття збитків. У разі, якщо вичерпано усі можливості покриття балансових збитків, то санація балансу може здійснюватися за рахунок санаційного прибутку.

Санаційний прибуток – це прибуток, який виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, часток) за курсом, нижчим від номінальної вартості цих прав, у результаті їх безкоштовної передачі до анулювання, зниження номінальної вартості або у разі одержання безповоротної фінансової допомоги від власників корпоративних прав, кредиторів та інших зацікавлених у санації підприємства осіб [6].

Після формального покриття збитків проводять реструктуризацію власного капіталу, тобто формальний перегляд вартісної оцінки окремих статей та в цілому першого розділу пасиву внаслідок переоцінки активів підприємства, в ході якої виявлено приховані резерви.

Санація позикового капіталу (боргових зобов'язань) передбачає такі заходи:

1. Перепланування боргу. Це по суті взаємні домовленості підприємства та його кредиторів щодо пролонгації строків повернення позик. Замороження боргу також є формою перепланування.

2. Реструктуризація боргу. При цьому застосовують метод «відступного» (обмін активів компанії на поступки з боку кредиторів), конвертацію боргу у власність

(кредиторам пропонуються права власності в обмін на борг або його частину), взаємозалік заборгованості, оплата боргів банківським векселем та ін.

3. Скорочення боргу. Як правило, цей захід використовує держава щодо підприємств державної форми власності.

Успішно проведена санація балансу, тобто відповідність балансу критеріям ліквідності, досягнення задовільної структури балансу та відповідність критеріям «оновленого» балансу дозволяє перейти до наступних етапів оздоровлення.

Висновки. Отже, для підприємств, які перебувають у фінансовій кризі, важливим завданням є пошук та мобілізація коштів з метою покриття відображених у балансі збитків. Водночас джерела цих коштів можна виявити у ході реструктуризації активів та пасивів підприємства. Ефективність санації балансу у подальшому буде визначати можливість проведення санації підприємства в цілому та привабливість для потенційних інвесторів та інших зацікавлених осіб. Актуальним питанням подальших досліджень мають стати практичні аспекти проведення санації балансу підприємства, яке потребує санації.

Список використаної літератури

1. Герасимович А. М.. Форфейтингові операції: сутність, механізм проведення, облік, аналіз і аудит / А. М. Герасимович, І. А. Герасимович, Н. А. Морозова-Герасимович // Фінанси, облік і аудит, 2011. – №18. – С. 251-262.
2. Банківські операції. Операції банків з векселями. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Books_academy/bank_oper/R6.pdf.
3. Благодетелева-Вовк С. Л. Управління фінансовою санацією підприємств: навч. посібник / Благодетелева-Вовк С. Л. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 248 с.
4. Шпаргало Г. Є.. Факторингові операції в Україні: проблеми та перспективи / Г. Є. Шпаргало, Н. В. Наконечна. – Львівська комерційна академія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2455/1/31.pdf>.
5. Господарський Кодекс України. Відомості Верховної Ради, 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Карпунь І. Н. Санація в системі антикризового управління підприємством [Електронний ресурс] / І. Н. Карпунь // Вісник Львівської комерційної академії.

– 2009. – Вип. 30. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca/Ekon/2009_30/49.pdf.

7. Колісник М. К.. Фінансова санація і антикризове управління підприємством / М. К. Колісник, П. Г. Ільчук, П. І. Віблій. – Київ: Кондор, 2007. – 272 с.

8. Цивільний Кодекс України. Відомості Верховної Ради, 2003. № 40-44. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Швиданенко Г. О. Санація балансу в системі антикризового управління підприємством / Г. О. Швиданенко, А. І. Дмитренко // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 4. – С. 33-37.

ХРОМУШИНА Л. А. САНАЦІЯ БАЛАНСА КАК МЕТОД АНТИКРИЗИСНОГО ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

В данной статье рассмотрены теоретические и методологические аспекты санации баланса в процессе антикризисного финансового менеджмента; обобщены направления и определены особенности санации активов и пассивов баланса предприятия, которое находится в кризисном состоянии.

Ключевые слова: баланс, санація, кризисное состояние, предприятие.

KHROMUSHYNA L. A. REMEDIATION BALANCE AS A METHOD OF FINANCIAL CRISIS MANAGEMENT COMPANY

This article deals with the theoretical and methodological aspects of rehabilitation of balance in the process of crisis of financial management; summarizes the trends and characteristics identified rehabilitation of assets and liabilities balance sheet, which is in crisis.

Keywords: balance, rehabilitation, crisis state, enterprise.